

სამართალი და სამართლის ურთიერთობები

თამარ გარდაფხაძე
სამართლის დოქტორი,
ახალი უმაღლესი სასწავლებელი – ნიუენის
ავილირებული პროფესორი

მოსაზრება თანამედროვე სამართლის თაობაზე, მისი როლი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ცხოვრებაში

ანოტაცია

სახელმწიფო-სამართლებრივი რეალობა, პოლიტიკური და სამართლებრივი პროცესები ერთ-ერთი ყველაზე რთული და მნიშვნელოვანი საჯარო სფეროა, რომელზედაც დიდწილად არის დამოკიდებული მთლიანად საზოგადოების ცხოვრება. მათი მეცნიერული გაგება არა მხოლოდ საზოგადოების ობიექტური მოთხოვნილებაა, არამედ რთული ამოცანაც. სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია განზოგადებული ფორმით სწავლობს სამართლის ქვეყნებისა და სისტემების მრავალფეროვნებას – შორეულ და არც თუ ისე შორეულ წარსულში არსებულთაგან, რომლებიც ამჟამად არსებობს. თუ მეცნიერება არ შეისწავლიდა და არ განზოგადებდა ამ გიგანტურ ისტორიულ გამოცდილებას, მაშინ სახელმწიფო - იურიდიული პრაქტიკა ან სამუდამოდ დარჩებოდა ერთ ადგილზე ან განადგურდებოდა, რადგან ხალხი დაივიწყებდა გასული თაობის ძვირფას გამოცდილებას და მიღწევებს. დღესაც სახელმწიფო-სამართლებრივ მშენებლობაში მეცნიერების იგნორირება უამრავ უარყოფით შედეგს იწვევს.

პრაქტიკის შესწავლითა და შეჯამებით, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია აყალიბებს სახელმწიფო-სამართლებრივი ფენომენების ცნებებსა და განმარტებებს, ავითარებს სამეცნიერო რეკომენდაციებსა და დასკვნებს, აყალიბებს ახალ იდეებს, რომლებიც საშუალებას აძლევს არა მხოლოდ გავიგოთ სახელმწიფოსა და სამართლის არსი, შინაარსი და ფორმები, არამედ ოსტატურად გამოიყენოთ ისინი პროგრესული განვითარების საზოგადოების მიზნებისთვის.

საკვანძო სიტყვები: სამართალი, საზოგადოება, კანონი, კანონიერება, სამართლიანობა, სახელმწიფო.

მოსაზრება თანამედროვე სამართლის თაობაზე, მისი როლი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ცხოვრებაში

მთელი მსოფლიო მხარს უჭერს ცვლილებების დინამიკას არა მხოლოდ ტექნიკური და ინფორმაციული ფორმით, არამედ იცვლება მორალური საფუძვლები და ურთიერთობები ადამიანებს შორის. მშვიდობიანი არსებობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი ყოველთვის იყო სამართალი, რომლის მთავარი მიზანი სოციალური ურთიერთობების მოწესრიგებაა. საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებებთან დაკავშირებით უნდა შეიცვალოს სოციალური ურთიერთობების მოწესრიგების წესებიც.

თანამედროვე სამართლის ფორმირების ევოლუციის გათვალისწინებით, აუცილებელია ად-

ინიშნოს ის ფაქტი, რომ იგი საკმაოდ დიდი ხნის წინ გამოჩნდა, რადგან ძველ დროშიც კი ადამიანებს სურდათ მშვიდი და გასაგები ცხოვრება, საზოგადოებაში გლობალური ცვლილებები ასევე ემსახურება კანონის გლობალური ცვლილების საფუძველს.

ბევრ წყაროში გამოთქმულია ასეთი მოსაზრება, რომ კანონი არის სახელმწიფოს ერთ-ერთი აქტიური ძალა, მაგრამ კანონის კონცეფციის ეს იდეა არასწორია. ეს განპირობებულია იმით, რომ სამართლის პრინციპები ამ ცნებას მეორე მხრიდან ავლენენ, ვინაიდან სამართლის მთავარი მიზანია თითოეული სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის წესრიგის შენარჩუნება. თანამედროვე სამართლის ძირითად პრინციპებს შორისაა:

- სამართლიანობა.
- ჰუმანიზმი.
- საყოველთაო თანასწორობა კანონისა და სასამართლოების წინაშე.
- კანონიერება.

კანონის თავისებურება არის ის, რომ იგი ძლიერ გავლენას ახდენს საზოგადოების ცხოვრებაზე, რადგან ის გარკვეულ ფუნქციებს ასრულებს. კანონის ფუნქციები, უპირველეს ყოვლისა, მოქმედებს, როგორც მისი სოციალური მიზნის რეალიზება. სამართლის წყაროებზე საუბრისას, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება ის ფაქტორები, რომლებიც განაპირობებს სამართლის გაჩენას და მოქმედებას.

სამართლის წყარო არის ნორმების გამოხატვისა და კონსოლიდაციის გარეგანი ფორმა უფლებები. სამართლის წესების, ანუ კანონმდებლობის ფორმირება ხორციელდება სახელმწიფოს მიერ ნორმატიული სამართლებრივი აქტების მიღებით ან წესით სამართლებრივი ნორმის ხასიათის მინიჭებით.

კანონის ფორმირება სხვადასხვა წყაროდან მოდის, რაც აყალიბებს გარკვეულ პრიორიტეტებს ადამიანების ქცევაში და აყალიბებს ნორმების თანამედროვე სისტემას. დღემდე, არსებობს სამართლის სხვადასხვა წყაროების საკმაოდ ფართო სპექტრი, რომელიც მოიცავს:

- იურიდიული პრაქტიკა;
- სასამართლო პრეცედენტი;
- სამართლებრივი აქტი;
- სამართლებრივი შეთანხმება;
- რელიგიური და სამართლებრივი დოქტრინები.

თითოეულ ამ წყაროს აქვს თავისი სპეციფიკური მახასიათებლები. სამართლებრივი ჩვეულება ყალიბდება გარკვეული ქცევის განვითარებისა და მუდმივი გამეორების გამო. ამ შემთხვევაში ის ყალიბდება რამდენიმე თაობის განმავლობაში, რის შედეგადაც ფიქსირდება სახელმწიფო დონეზე, რაც ემსახურება მარტივი ჩვეულების ლეგალურში გადასვლას.

სასამართლო პრეცედენტი – სასამართლოს გადაწყვეტილება კონკრეტულ საქმეზე, რომელსაც ენიჭება სავალდებულო ძალა. სასამართლო არის კანონის მიერ შემქმნელი ორგანო, მისი გადაწყვეტილებები სამომავლოდ მსგავსი საქმეების განხილვის მოდელად იქცევა და ასეთი საქმეები, რომლებიც შემდგომ განიხილება სასამართლოებში.

ნორმატიულ სამართლებრივ აქტს იღებს უფლებამოსილი სახელმწიფო ორგანო, რომელიც აყალიბებს, ცვლის ან აუქმებს სამართლის ნორმებს. საქართველოში ეს არის კანონის მთავარი წყარო. ქვეყანაში მოქმედი მარეგულირებელი სამართლებრივი აქტები ქმნის ერთიან სისტემას.

ნორმატიული ხელშეკრულება – მარეგულირებელი ხელშეკრულებების ყველაზე გავრცელებული სახეობაა – საერთაშორისო ხელშეკრულებები. გარდა ამისა, კანონის წყაროა საერთაშორისო ხელშეკრულება, აგრეთვე ნორმები და შეთანხმებები იურისდიქციისა და უფლებამოსილების სუბიექტების განსაზღვრის შესახებ საქართველოს სახელმწიფო ორგანოებსა და საქართველოს ავტონომიურ ერთეულებს შორის.

რელიგიური და იურიდიული დოქტრინები არის წმინდა ტექსტები, რომლებიც ადგენენ რელიგიურ ნორმებს და რომლებსაც სახელმწიფოები ანიჭებენ საყოველთაოდ სავალდებულო სტატუსს (მაგალითად, ბიბლია, ყურანი).

სამართალი არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი, რომელიც საფუძვლად უდევს აყვავებულ და უსაფრთხო ცხოვრებას. ეს ასახავს მისი გამოყენებისა და როლის აუცილებლობას საზოგადოების ცხოვრებაში. დროთა განმავლობაში იცვლება საზოგადოება, მისი შეხედულებები და მორალური პრინციპები, რაც საკანონმდებლო ბაზის შეცვლის ერთ-ერთი მიზეზი ხდება.

დღემდე, კანონის უზენაესობის პრინციპები განხორციელდა და გავრცელდა თითოეული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ისინი რეალიზდება მოქალაქეთა თანასწორობით, რაც ხორციელდება სახელმწიფოს ცხოვრებაში და განვითარებაში მონაწილეობით და ხმების თანაბარი შეფასებით მივყავართ იქამდე, რომ უმრავლესობა, განუჩევლად მათი სოციალური მდგომარეობისა და შემოსავლის დონისა, განსაზღვრავს პოლიტიკურ სახელმწიფოს კურსს.

ამასთან დაკავშირებით, არ არსებობს საზოგადოების ჩამოყალიბება და განვითარება, ხდება საზოგადოებრივი ცხოვრების გაგების გლობალიზაცია და საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის გართულება, ხდება ახალი კავშირების ფორმირება. ეს ეტაპი გამოირჩევა საჯარო ადმინისტრაციისთვის დემოკრატიული ნარჩენებით, რომლის საფუძველია ადამიანის თავისუფლების გარანტიების განხორციელება. საზოგადოების მართვის მნიშვნელოვანი ელემენტია ყველას თანასწორობა, მაშინ საზოგადოებრივი თავისუფლება გაგებულია მისი ყველა წევრის თვითგამორკვევის მნიშვნელობით, რაზეც დამოკიდებულია მთლიანად საზოგადოების მართვის პოლიტიკის შემდგომი შესაძლებლობები.

მართვის ასეთი შესაძლებლობები ცვლის სოციალურ პოზიციას თითოეული ადამიანისთვის, რომელსაც მოაქვს სოლიდარობის და სახელმწიფოს ცხოვრებისადმი კუთვნილების განცდა, თანამოქალაქეებს შორის თანასწორობისა და სამართლიანობის საფუძველი.

დღეს, იმისათვის, რომ კანონის უზენაესობის პრინციპი იყოს მოქმედი, მან უნდა გაიაროს მისი ჩამოყალიბების გრძელი გზა, ასევე საიმედოობის რთული გამოცდა, რადგან საზოგადოების სამართლებრივ კონცეფციას შეუძლია მხოლოდ მის საფუძველზე დაფუძნებული ნორმის დადგენა. ზოგიერთი ინგლისელი ფილოსოფოსის აზრით, თუ დღეს საზოგადოებაში გაჩნდა პრაქტიკული პრინციპი „X“, მისი მნიშვნელოვნებისა და ლეგიტიმურობის შემოწმება შემდეგი ლოგიკური სქემით უნდა მოხდეს:

- ასეთი სქემის პირველი ნაბიჯი ქმნის სუბიექტის სოციალურ დამოკიდებულებას, რაც ნიშნავს, რომ პრინციპი „X“ აუცილებელია ზოგადი ქცევის მასშტაბის შესაქმნელად;

- მეორე საფეხური ხდება სუბიექტის ფსიქოლოგიური წყობა, რომელიც ასახავს მის მოტივებს იმოქმედოს „X“ პრინციპით;

- მესამე საფეხური ნიშნავს სუბიექტის პიროვნულ დაყენებას, რომელიც მოითხოვს მისგან რეალურად ნებაყოფლობით შეასრულოს მოქმედება „X“ პრინციპის საფუძველზე.

დღეს სამართალი და მორალი მჭიდრო კავშირშია არა მხოლოდ ვალდებულებების სფეროში, რომლის ერთ-ერთი მოთხოვნაც საზოგადოებაა. „მხოლოდ მორალს შეუძლია ნორმატიულობის, კანონის სავალდებულო ძალის ლეგიტიმაცია“, – ხაზგასმით აღნიშნა გ. ლობჯანიძე¹. ასევე შეუძლებელია არ მივიღოთ ის ფაქტი, რომ განსხვავება ოპერაციების ზნეობასა და კანონიერებას შორის აუცილებლად ექვემდებარება ცვლილებას, თუ ყველა შინაგან მოქმედებას გამონაკლისის გარეშე მივაკუთვნებთ მორალს და მხოლოდ გარეგნულ ქმედებებს კანონიერებად.

მორალური დასკვნის მოდელს შეუძლია განახორციელოს თანდაყოლილი არსი და ავტორიტეტის დეკლარირებული ნორმები, ამ მიზეზით. მორალური მნიშვნელობის გამოხატვა იურიდიულმა ნორმებმაც შეიძლება.

¹ იხ. გივი ლობჯანიძე, სახელმწიფო სამართალი, (თეორიული საფუძვლები) თბ.2022, გვ.33

საზოგადოებაში ქვეყნის სისწორისა და თანასწორობის განხორციელების ამჟამინდელი პერიოდი არსებობს დასაშვებობის კონკრეტული საზღვრები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია არა მხოლოდ სოციალური ურთიერთობის ინსტრუქციებით, არამედ ნებისმიერი ქვეყნის ტერიტორიაზე მოქმედი სამართლებრივი ნორმებით. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია ხაზი გავუსვათ იმ ფაქტს, რომ პრინციპები ორიენტირებულია საზოგადოებისთვის გაიდლაინების შერჩევის რეალურ არგუმენტირებაზე, მაგრამ ასევე მათი შეფასების ალბათობაზე.

ჯ.როულსის აზრით¹, საზოგადოებაში სამართლიანობის გაგება ყოველთვის უცვლელია და ფოკუსირებულია სოციალურ სტრუქტურაზე, რომელიც კანონით გაფორმების შემდეგ, ყველასთვის სამართლიანი იქნება. ნაკლებად სავარაუდოა, რომ რაიმე ეჭვი გაჩნდეს, რადგან დღეს ასეთი სტრუქტურა, პირველ რიგში, სახელმწიფოა. სახელმწიფო აძლიერებს ღირებულებებს, რომლებიც განსაზღვრავს არა მხოლოდ ინდივიდისა და საზოგადოების ურთიერთკავშირს, არამედ სახელმწიფოს ბედსაც.

მორალის კანონის გამოყენება ნების დადგენისას განსჯის საგანია. სწორედ აქ ხდება მუტაცია, რომლის მეშვეობითაც გადის კანონის პრინციპი და სამართლიანობის მნიშვნელობა ტელეოლოგიურიდან დეონტოლოგიურზე გადასვლაში. მთავარი ფსონი არის ფორმალური სტატუსი, რომელიც მიენიჭება საყოველთაო დაცვას, სადაც კანონის პრინციპი ჩნდება როგორც მორალური კანონი, ასევე იურიდიული კანონი.

სამართლებრივი პრინციპების კონსოლიდაციაზე საუბრისას გ. გურვიჩმა აღნიშნა², რომ ისინი მიმართული უნდა იყოს არა მხოლოდ კოლექტიური ცხოვრების მოწესრიგებაზე, არამედ საზოგადოების თითოეული ცალკეული წევრის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად: „სამართლის სფეროში ხშირად სამართლიანობას ეწირება. უსაფრთხოების მიზნით, რასაც პოზიტიურ კანონს უწოდებენ, არის უსაფრთხოების ამ პრინციპის ერთ-ერთი გამოვლინება. თუმცა, ამ უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, ხშირად აღიარებულია კანონის მოქმედება, რაც აუქმებს გარკვეულ მომენტამდე არსებულ პოზიტიურ უფლებას. მაგალითად, რევოლუციური სამართლის მოქმედება, მისი გაუთვალისწინებელი ხასიათი, თავისთავად რევოლუციური ტრიბუნალების ცრუ პრაქტიკით.

ამრიგად, სამართლის ფორმირების ისტორიის გათვალისწინების შემდეგ, აუცილებელია გამოვყოთ სხვადასხვა მიდგომები, თუნდაც თანამედროვეობაში. განვითარების ევოლუციის მკაფიო და ქეშმარიტი ისტორია არ არსებობს, მაგრამ შესაძლებელია გამოვყოთ ისეთი ფაქტორები, რომლებმაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს სამართლის ფორმირებასა და განვითარებაზე. ყველაზე მნიშვნელოვანი სუბიექტია ადამიანი, რომელიც ხდება არა მხოლოდ კანონის აგების სუბიექტი, არამედ ამის რეგულირების ობიექტიც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გივი ლობჯანიძე, სახელმწიფო სამართალი, (თეორიული საფუძვლები) თბ.2022
გიორგი ხუბუა, სამართლის თეორია, თბ.2015
როულსის სამართლიანობის თეორია (მოკლე აღწერა)
Буржуазная социология права

¹ იხ. როულსის სამართლიანობის თეორია (მოკლე აღწერა), <https://www.scribd.com/document/151102556ib>.

² დაწვრ. იხ. Буржуазная социология права, <https://www.google.ge/books/edition>